

Truls Wyller

PASIFISME ELLER RETTFERDIG KRIG? NOEN REFLEKSJONER ETTER KOSOVO-KRIGEN*

På venstresiden i norsk og internasjonal politikk var det tidligere en selvfølge å avvise krig som et akseptabelt middel til forsvar for menneskerettigheter. Selv ikke mens de verste overgrepene fant sted for eksempel i Indonesia, Sør-Afrika, El Salvador eller Guatemala ble det framsatt seriøse krav om å bombe hovedstedene i noen av disse landene. Sovjetunionen førte riktignok en rekke «stedfortrederkriger» og grep selv direkte inn i Afghanistan. Denne krigen kunne så absolutt framstilles som et forsvar for menneskerettigheter, ikke minst for kvinners rettigheter mot muslimsk fundamentalisme. Like fullt ble den i Vesten kontant avvist av en nærmest unison venstreside, som under alle den kalde krigens dager tross alt hadde et sunt antikrigs-instinkt.

Blant annet i lys av erfaringene fra Kosovo vil jeg forsøke å begrunne hvorfor det nettopp er venstresidens tradisjonelle pasifisme vi bør prøve å besinne oss på og videreutvikle i dag. Men da må jeg også straks komme med to viktige forbehold:

1. Pasifisme og pasifisme er (minst) to forskjellige ting. Med pasifisme kan man mene at det aldri er riktig for et individ å drepe et annet, for eksempel i selvforsvar, eller at alle kriger til alle tider har vært forkastelige, blant annet også krigen mot Hitler-Tyskland. Jeg ser ingen grunn til å forsvare en slik posisjon. I *dagens* verden vil jeg imidlertid ta til orde for pasifisme i følgende betydning av ordet: *En militær strategi innrettet på nasjonal krig for menneskerettigheter avvises av prinsipielle grunner*. En direkte følge av denne typen pasifisme er aktive initiativ for *nedrustning*.
2. Fra første stund ble kritikerne av Natos krig i Jugoslavia nedlatende kalt pasifister, og fra offisielt-vestlig hold ble hele tiden diskusjonen for og mot væpnet angrep på en selvstendig stat forsøkt framstilt som en diskusjon mellom på den ene siden «prinsipielle» ikkevolds-tilhengere som ikke var så opptatt av konsekvensene av sine handlinger, og på den andre siden «realpolitisk» innstilte forsvarene av menneskerettigheter.

I virkeligheten hadde denne framstillingsmåten svært lite med de faktiske forhold å gjøre. Kritikken av krigen dreide seg i utgangspunktet om at den ikke ville tjene sitt offisielle formål: å hindre serbiske massakrer og fremme etnisk toleranse; at den tvert imot ville gjøre vondt verre. Men selv om man langt fra trengte være pasifist for å kritisere Natos krig, kan vi jo se på utfallet av denne krigen som – nok en – bekræftelse på at det slett ikke er pasifistene som er

virkelighetsfjerne prinsipptrytere, men «realpolitikerne» som gang på gang ser seg konfrontert med handlingsresultater de offisielt aldri intenderte.

Utenriksminister Vollebæk innrømmet i ettertid at Kosovo-krigen var forfeilet i forhold til den offisielle målsetningen. Det må imidlertid være tillatt å kreve en klarere selvkritikk fra politikere som gikk i spissen for å bombe et land sønder og sammen med katastrofalt resultat for infrastruktur, sivilister og dem man mente man skulle beskytte. Om vi godtar at vestlige statsledere i hvert fall ikke har onde, aggressive hensikter med sine militære aksjoner, må de likevel finne seg i at man retter oppmerksomheten mot de stormaktspolitiske spill humanitære motiver vikles inn i. Eller utgjør krig et område der politikere aldri stilles til ansvar for sine handlinger?

På ett plan bør vi riktignok akseptere at det er en viktig forskjell mellom internasjonal prinsipp-politikk og internasjonal økonomisk konkurranse. Når et vestlig-demokratisk land går til krig mot et annet land, er det liten grunn til å tro at det skyldes konkrete utsikter til økonomisk gevinst. Men mens politiet i et land i hvert fall ideelt sett kan heve seg over strid og kiv om privat eiendom og markedsposisjoner, må en internasjonal politimakt også i økonomisk uselvvisk forsvar av rene rettigheter kontinuerlig skjele til andre, aspirerende «ordensmakter». Ut over den åpenlyse markeds konkurransen innenfor et internasjonalt regelverk for rettigheter, eiendom og handel finner det derfor også sted en mer ideell eller prinsipiell *konkurranse om å forsvare rettigheter på tvers av smålige konkurransehensyn*.

Jeg kan ikke skjønne annet enn at det må være denne konkurransen om å opptre best som upartisk politinasjon som forklarer at humanitære erklæringer stadig ødelegges av partiske hensyn til egen prestisje og såkalt troverdighet. Og den forklarer at offisielle politiker-idealer fra mer teoretisk hold ledsages av «realpolitiske» beskrivelser av krigens mål og midler:

«Det var... ønsket om å styrke alliansens anvendbarhet for amerikansk strategisk måloppnåelse som dannet USAs bakenforliggende motiv for bruk av militærmakt i Kosovo-konflikten.»¹

Altså, avkledd statsvitenskapelig sjargong: USA grep militært inn i Kosovo-konflikten for å styrke Nato som et instrument for egne strategiske mål. Å hevde dette er slett ikke å demonisere vestlige politikere, det betyr bare at man ikke tar enhver humanitær erklæring på ordet. Å aspirere til en rolle som global ordensmakt, innebærer på den ene side å orientere seg etter «ideelle» motiver. På den annen side medfører den nasjonalstatlige rammen rundt slike aspirasjoner at idealene stadig kolliderer med «realpolitikk». Resultatet blir en sterk evne til å fortrenge diskrepansen mellom erklærte mål og faktiske resultater, slik at man rett og slett ikke lenger ser den elendigheten man selv har vært med på å stelle i stand.

Det evindelige spørsmålet «Men hva skulle man gjort?» illustrerer det. Selv personer som sier seg enige i at NATOs krig mot Serbia etter alt å dømme bidro til å forverre situasjonen, svarer jo ofte med dette spørsmålet i stedet for å

ganske enkelt innrømme at krigen var forfeilet. Man underforstår da at «man», ens egen nasjonalstat, måtte gjøre «noe», uansett resultat. Dette er meningsløst gitt en rent etisk målsetning, samtidig som det bare gir så altfor god mening gitt et mål om å «være med og bestemme» over lov og orden rundt i verden.

Den politiske forblindelsen i forhold til egne handlingsresultater er det i hvert fall vanskelig å forklare annerledes enn at den beror på enn ubevisst sammenblanding av humanitære og rent realpolitiske motiver. Desto viktigere blir det å oppøve evnen til å skille mellom dem, og la meg da først minne om hvordan forholdet mellom humanitære og nasjonalt-realpolitiske hensyn utviklet seg i forhold til kosovoalbanerne, sett med en uhildet tilskuers øyne.

Beretninger om varslede mord

Fra det øyeblikk OSSE-observatørene ble trukket ut i mars 1999, måtte man regne med at Milosovic gikk til en krigersk offensiv. Hvilket han umiddelbart gjorde. Fra starten av bombekrigen mot Serbia, måtte man regne med at overgrepene mot sivilbefolkningen i Kosovo ble trappet opp. Hvilket de ble. For min del tenkte jeg også straks at dette i etterkant ville bli brukt til å legitimere krigen. Og faktisk har man forsvart angrepet på Serbia ved å vise til de grusomme overgrepene krigens kritikere på forhånd fortvilet advarte mot. Etter at Milosevic kapitulerte, måtte man regne med grusomme hevnaksjoner mot serberne i Kosovo. Hvilket ble bekreftet. Endelig trengte man virkelig ikke være noen stor spåmann for å innse at det nasjonale Kosovo-spørsmålet etter en krig ville være fjernere en løsning enn noen gang.²

Om nå til og med utenforstående måtte *frykte* det verste da krigen var et faktum, må vestlige politikere ha *viss*t hva de bega seg ut på, for advarslerne var mange og klare nok. Kosovoalbanere på flukt fra serbere kunne berette om erklært hat blant fordriverne, som blant annet ledsaget sine voldsaksjoner med hånlige kommentarer til ofrene om at nå kunne de jo «gå til Nato og få hjelp». Helt åpenbart spilte det i mange tilfeller en viktig rolle for brutaliseringen av konflikten at serberne rettet hatet mot albanerne som fiendens, dvs. Natos allierte. Kosovoalbanerne advarte mot dette på forhånd, det samme gjorde Pentagon og CIA – og til og med serberne selv. Slike advarsler har gjentatte ganger vært omtalt i internasjonal presse, se bl.a. følgende oversikt i Stephen R. Shaloms artikkel «A Just War?»:

«Da journalistene forlot Pristina og NATOs bombing allerede hadde begynt, bredte det seg en dyp frykt for at serberne nå ville hevne seg ved å gi fritt løp for sitt raseri mot den etnisk-albanske sivilbefolkningen, en trussel som serberne selv hadde kommet med tidligere.» (Carlotta Gall, «Ethnic Albanians Now Fear Wrath of Serbs», *New York Times (NYT)*, 26.03.1999). Den jugoslaviske generalen Pavkovic «hemmeligholdt ikke sine hensikter og kom med en offentlig advarsel om at troppene hans var klar til å ta seg av [den] 'indre fienden' hvis NATO gjorde alvor av sine trusler om å bombe»

(Michael R. Gordon and Tom Shanker, «How Yugoslav Military Planned and Mounted Kosovo's Ravaging», *NYT*, 29.05.1999). «Mens diplomatene forhandlet i Rambouillet, kom Pavkovic med larmende offentlige kommentarer der han fordømte dem 'som skaper en ny verdensorden' ved å true med krig, og han lovet at hvis NATO bombet, ville han ta raske og kraftfulle skritt mot opprørshæren, slik at Jugoslavia kunne eliminere sine indre fiender og forberede seg på angrepet utenfra» (R. Jeffrey Smith and William Droziak, «The Anatomy of a Purge – Milosevic's Intimate Understanding of his Enemies Facilitates His Campaign of Terror Against the Kosovars», *Washington Post*, 11.04.1999, s. A1). Den tyske utenriksministeren «Fisher la til at han angrer sterkt på at han ikke tok Milosevic på alvor da den serbiske lederen tidlig i mars fortalte ham at de serbiske styrkene kunne tømme Kosovo 'i løpet av en uke'» (Radio Free Europe/Radio Liberty, *Balkan Report*, vol. 3, no. 14, 14.04.1999).³

General Pavkovic gir bare uttrykk for en slags sunn militær fornuft, noe som bekreftes av intervjuer med soldater etter krigen:

«De serbiske veteranene benekter ikke at offensiven var i gang før NATOs første bomber falt om morgenen klokken åtte den 24. mars. Sikkerhetsstyrkene var overbeviste om at NATO ville bombe før de satte i gang en bakkekrig, og at serberne derfor måtte 'rense' store deler av Kosovo der KLA-geriljaen hadde befestet seg i landsbyene, sa den vernepliktige soldaten Goran Dimitrijevic, 33. 'Bombingen akselererte krigen i Kosovo', sa han. 'Når du tar for gitt at det blir en bakkekrig med Amerika, må du rense terrenget for alle potensielle fiender. Du kan ikke vente på den amerikanske hæren og samtidig ha væpnede albanere bak din rygg'.»⁴

Logikken bak serbernes krigshandlinger var altså fullt ut forståelig, og advarslene klare. Da kan man ikke på Natos vegne unnskyldes seg med at ingen med hundre prosent sikkerhet kan vite hvilke trusler en forbryter virkelig vil realisere. Ved et nasjonalt gisseldrama hadde det vært innlysende. Hvis politiet bevisst så bort fra like alvorlige trusler og deretter måtte konstatere at de likevel ble realisert i et blodbad blant gislene, da ville de ansvarlige blitt stilt til ansvar – og eventuelt avsatt. Og enda verre ville det vært om man ikke bare håpet det beste, men innkalkulerte ofrene på forhånd, slik Vestens militære sjef, general Wesley Clark, gjorde. Kort tid etter krigsutbruddet uttalte han på NBC at Milosevic' opptrapping av aggresjonen mot de etniske albanerne etter bombe-starten var «entirely predictable», slik han også uttalte i *Newsweek*:

«Jeg kan ikke si at jeg er overrasket over noe av dette... De militære myndighetene forutså både den ondsinnede metoden som Milosevic ville bruke og den fryktelige effektiviteten han ville iverksette den med.»⁵

En intensivering av terroren var man altså ikke opptatt av å forhindre, tvert imot regnet man med at den ville finne sted som følge av bombingene. Her er Clark helt på linje med de fleste krigsmotstanderne, som også forutså akkurat hva som kom til å skje fra serbisk side.

«... sågar for å skape et 'Stor-Albania'»

Sett i lys av et kosovoalbansk mål om nasjonal løsrivelse av provinsen, var kanskje krigen verdt prisen. Men sett i lys av universelle, humanitære mål var den en katastrofe, det mener jeg vi kan slå kategorisk fast. Dersom noen ved krigsutbruddet trodde Milosevic skulle kapitulere etter et døgn eller to, visste man snart bedre, og deretter fortsatte man bombingene av Serbia i uker og måneder *samtidig som man hele tiden visste at serbiske massakre fant sted i Kosovo*. Å kalle dette «humanitær intervensjon» er en grotesk misbruk av det norske språk.

Kosovoalbanernes politiske talsmenn forfulgte rent nasjonale mål og nektet konsekvent å samarbeide med serbisk opposisjon i kampen mot overgrep og undertrykkelse.⁶ I stedet for å stimulere et slikt samarbeid, dempe de nasjonale aspirasjonene og kanskje bruke en promille av de senere krigsmidlene på å hindre våpenforsyningene til geriljaen, oppgraderte Nato i Rambouillet UCK fra å være «terrorister» til å bli kosovoalbanernes viktigste politiske representanter. Deretter fikk man deres samtykke til en avtale som ikke bare Milosevic, men en enstemmig serbisk opposisjon forkastet – av frykt for nøyaktig den samme albanske nasjonalismen som flere enn serberne sliter med etter krigen. Ja, det nærmer seg ren farse når nå også UCK i Makedonia er blitt oppgradert fra «væpnede banditter» til seriøse alliansepartnere.

Det opprinnelig negative synet på den kosovoalbanske geriljaen kom blant annet til uttrykk i vestlige lands begrunnelser for hjemsendelse av kosovoalbanske flyktninger i månedene før krigen. Samtidig med at Milosevic angivelig skulle ha tatt mål av seg til å opptre som en ny Hitler, ble kosovoalbanske asylsøknader konsekvent avvist. Ta for eksempel følgende avslag fra innenriksdepartementet i Tyskland.

«Det finnes ikke per i dag belegg for et statlig program om fordrivelse av alle albanere fra Kosovo... Selv om antallet dødsofre nå er steget til over tusen og anslagsvis 300.000 albanere er flyktet fra kampområdene, legitimerer ikke disse tallene rent kvantitativt noen antakelse om umiddelbar statlig gruppeforfølgelse av de rundt 1,8 millioner kosovoalbanere... Poli- og militæraksjonene retter seg framfor alt mot terroristiske aktiviteter i bestemte områder... På denne bakgrunn er det å betrakte som usannsynlig at tilbakevendende kosovoalbanere utsettes for noen rettslig relevant fare».⁷

Det foreligger en rekke liknende rettsavgjørelser, og innenriksdepartementets avslag støtter seg i slike sammenhenger på utenriksdepartementets situasjonsrapporter fra Kosovo.⁸ Tysk presse leverte omfattende dokumentasjoner av disse rapportenes innhold, der også UCKs politiske mål ble brukt til å diskreditere kosovoalbanske flyktninger:

«... sikkerhetsstyrkenes tiltak er i første rekke rettet inn mot å bekjempe UCK, som med bruk av terroristiske midler kjemper for Kosovos uavhengighet, ifølge enkelte talsmenn sågar for å skape et 'Stor-Albania'.»⁹

I Rambouillet ble imidlertid serberne konfrontert med den kriminelle rasisten Hashim Thaci fra UCK som kosovoalbanernes delegasjonsleder, og de ble presentert for et forhandlingsultimatum som verken Milosevic eller noen deler av den serbiske opposisjonen drømte om å akseptere, ganske enkelt fordi de ville bevare Kosovo som en del av Jugoslavia. De fryktet at tapet av egen militær kontroll kombinert med utsiktene til en folkeavstemning om Kosovos framtid ville føre til en realisering av UCKs mål om å løsrive provinsen. Heller ikke kosovoalbanerne var tilfreds med avtaleteksten, de ønsket klarere garantier for nasjonal selvstendighet.¹⁰ Hvorfor undertegnet da likevel bare albanerne til slutt? *Fordi de visste at serberne ikke kom til å undertegne*, noe som ville føre til Nato-bombing – og i neste omgang et etterkrigsprotektorat med løsrivelse av en rent albansk stat som eneste logiske resultat på sikt.

Denne analysen ble også lagt til grunn av vestlige politikere, om vi skal tro Karl Lamers, CDUs utenrikspolitiske talsmann:

«Albanerne... underskrev Rambouillet fordi de visste at serberne ikke ville gjøre det, og av samme grunn som dem: den planlagte utstasjoneringen av en NATO-styrke, som serberne *fryktet* og kosovarene *håpet* var et første skritt til å løsrive Kosovo fra Jugoslavia. Vi vet med sikkerhet at ingen serbere ville leve i et slikt uavhengig Kosovo – som et skritt på veien til forening med Albania ... slik det forøvrig knapt lenger finnes serbere i det kroatisk Krajina.»¹¹

Profetiske ord, vil kanskje noen si i dag. Desto verre for personer som selv forsvarte krigen: Lamers og andre politikere visste at resultatet ville bli videre etnisk oppsmuldring på Balkan.¹²

Alt i alt skal det godt gjøres å påstå at noen av deltakerne i Kosovo-krigen la *humanitære* hensyn til grunn for sine handlinger. At serberne ikke gjorde det, trenger ingen nærmere dokumentasjon, og vestlige politikere engasjerte seg for en nasjonal, kosovoalbansk sak der man godtok sivile ofre på begge sider av fronten som aldri ville blitt akseptert i en humanitær aksjon. Denne krigen bekrefter derfor en mer generell sannhet som yrkesmilitære ofte har en langt mer realistisk forståelse av enn politikere: *I krig er det regelen og ikke unntaket at uskyldige drepes i et omfang som ikke lar seg forene med humanitære mål*. Eller må vi også i humanitære intervensjoner akseptere at noen reddes på bekostning av andre?

Krig, ansvar og moral

En argumentasjon for at noen uskyldige kan ofres for å redde andre, må være kvantitativ: Siden man ofte er like ansvarlig for sine unnlaterelser som for sine aktive handlinger, blir valget man iblant konfronteres med ikke å drepe uskyldige eller ikke, men *hvor mange* uskyldige menneskeliv man vil ha ansvaret for. Hvis videre alle menneskeliv er like mye verdt og man gjennom å drepe én kan redde 10, da resulterer det i større «verditap» å ikke drepe den ene.

Vi finner slike kvantitative resonnementer i den moralfilosofiske utilitarismen og i deler av samfunnsvitenskapen. De kan selvsagt ha sin nytte, men det er også vanlig å peke på grensene for dem. Hva om for eksempel ti blødende mennesker etter en ulykke bringes inn på et akuttmottak der blodbanken er tom slik at alle ti etter kort tid må regne med å forblø. Kan det da være riktig å drepe en tilfeldig forbigående for å bruke vedkommendes blod til å redde de ti andre? Regnestykket er jo klart nok (ti mot en), og da skulle svaret også ganske enkelt bli at det må det være riktig å gjøre. Likevel finnes det knapt mennesker som ikke vil steile ved utsiktene til slike handlinger – noe jeg tror henger sammen med visse grunnleggende prinsipper for menneskelig ansvar.

Vi mennesker er i stand til en smule mer anstendig handling enn det den enkeltes maksimering av egne interesser tilsier, og det er denne evnen all moralfilosofi til syvende og sist handler om. Det vil si at i en moralfilosofisk drøfting av antallet ofre på et sykehus eller ved en naturkatastrofe er ikke spørsmålet hvordan staten eller en annen utenforstående instans vurderer den beskrevne situasjonen, men hvordan de involverte selv gjør det. Det er de som må ta stilling til spørsmålet: «Mener du det er riktig av deg å ta livet av den ene for at du selv skal få leve videre?» Slik må spørsmålet stilles til hver enkelt av de ti, og da blir plutselig antallet irrelevant. Hver og en må gjøre opp med seg selv hvorvidt man ønsker å leve videre på bekostning av et annet menneske, og da konfronteres man med sine egne motiver og sin egen evne til å gjøre det man mener er riktig. Ingen andre kan treffe det valget for en.

Moralen vi kan utlede av dette, er: Man kan ikke som et fritt, autonomt vesen slutte seg til et prinsipp om at det er tillatt å redde seg selv på bekostning av uskyldige mennesker. Og formulert på den måten, gjelder akkurat det samme for potensielle ofre: Man kan ikke som et fritt, autonomt vesen slutte seg til et prinsipp om å ofres uten i det minste først å gi sitt samtykke.¹³ Etter hva jeg kan se, er det grunnen til at antallet sparte liv i utgangspunktet er irrelevant og til at vi vanligvis ikke kan tenke oss å la staten gjøre seg til herre over liv og død blant borgerne. Dette burde være tilstrekkelig til å avvise tanken på at staten eller de involverte parter i humanitær sammenheng kan tillate seg å ofre et mindre antall uskyldige for å redde et større antall.

Det betyr ikke at antallet potensielle ofre *alltid* er irrelevant eller unndratt statens ansvar. I forbindelse med *kriminalitet* reises spørsmålet om samfunnsmessig eller statlig ansvar for beskyttelse av borgerne på en annen måte enn ved humanitære operasjoner. Det *er* en statlig oppgave å gripe inn i forhold som angår et lands lover og generelle normer, også når dette har konsekvenser for enkeltmenneskers liv og død. Når forbrytere truer uskyldige mennesker på livet, finnes det for eksempel situasjoner der det kan være riktig av staten å bruke makt selv om det rammer uskyldige i forbryterens nærhet. Det skyldes i så fall verken rent kvantitative overveielser eller at livet til dem man forsvarer er mer verdt enn ofrenes liv, men at forbrytelsen ikke lar seg bekjempe på noen annen måte.

Slike situasjoner må altså vurderes annerledes enn det beskrevne sykehus-scenariet. Det er og blir illegitimt å skille mellom uskyldige mennesker med og uten livets rett, men en drapsmann har allerede foretatt dette illegitime valget. Bekjemper man mulige drap med handlinger som i verste fall rammer uskyldige, betyr det derfor ikke nødvendigvis at man selv foretar en illegitim sortering av mennesker. Tvert imot, det kan være den eneste måten å forsvare prinsippet om at en slik sortering er kriminell på. Staten har et ansvar for å håndheve dette prinsippet, og i visse situasjoner er det forbryterens og ikke statens ansvar at statlig intervensjon medfører uskyldiges død. Slike intervensjoner dreier seg dessuten om å begrense skader forårsaket av andre, og da kan kvantitative vurderinger spille en rolle.

Når det er sagt, blir det desto viktigere med *rettsstatlige rammer* rundt slike intervensjoner, noe som direkte angår forholdet mellom moralsk legitim og illegitim krig:

1. En legitim, humanitær intervensjon skal ikke ramme en uskyldig tredje part – det gjelder like mye internasjonalt som ved nasjonale aksjoner.
2. En legitim, væpnet konfliktløsning skal internasjonalt reguleres av FN-systemet, i overensstemmelse enten med FN-paktens kapittel VII om trygging av internasjonal fred og sikkerhet eller med dens artikkel 51 om retten til nasjonalt selvforsvar.

Det kan nok tenkes unntakssituasjoner der man av moralske grunner ser seg tvunget til å handle på tvers av FN-systemet. Men det finnes også situasjoner der man ser seg tvunget til å handle på tvers av legitime vedtak i en demokratisk rettsstat. Poenget med å respektere folkeretten, er imidlertid å legge like strenge begrensninger på egen maktbruk internasjonalt som nasjonalt. *Det* er et prinsipp vi aldri trenger fravike, ettersom begrunnelsen i begge tilfeller er den samme: En moralens eller lovens vokter som selv er part i saken, får sin dømmekraft blokkert av hensynet til egen makt og prestisje. Det gir i hvert fall en del av forklaringen på hvor galt det gikk i Kosovo, målt mot en humanitær eller menneskerettslig standard.

Når moderne kriger generelt har gått hardt ut over sivilbefolkningen, skyldes det dessuten at konfliktene bunner i noe mer enn individuelle interesser. Problemet med krig er ikke bare at en part opererer på egen hånd i stedet for å fremme sine interesser gjennom et rettsapparat, men at forsvaret av *nasjonalstaten* gir kampen et «ekstra», overindividuell ettertrykk som ofte går på tvers av andre hensyn både til enkeltmennesker og til det internasjonale fellesskap. I den såkalte rettferdig krig-tradisjonen i europeisk moralfilosofi finner vi viktige refleksjoner omkring dette aspektet ved fenomenet krig.

Augustin om rettferdig krig

Diskusjoner om krig og pasifisme tar svært ofte utgangspunkt i individual-moralske problemstillinger: Hvis du eller dine nærmeste angripes og trues på

livet, er det ikke da riktig å forsvare seg – om nødvendig til og med gjennom å drepe angriperen? Svarer man nei på det, framstår man som en ensporet fanatiker mer opptatt av å finpusse sin egen dyd enn av å engasjere seg moralsk i verden. Slik lyder den argumentasjonstypen som like fra skole og konfirmasjonsundervisning fram til aktuelle debatter om nødvendigheten av et militærvesen vanligvis møter pasifisme i betydningen prinsipiell krigsmotstand.

Men det finnes gode grunner til å hevde at denne problemstillingen er forfeilet og at en nedrustningstilhenger som aksepterer den, allerede i utgangspunktet har tapt debatten. Det betyr ikke at vi generelt bør forlate det individual- og allmenmoralske perspektivet, men at et forsvar for krig normalt må føres på helt andre premisser. For både realhistorien og rettferdig krig-tradisjonen vitner om at krig som regel har med helt andre, såkalt «realpolitiske» forhold å gjøre: *Krig er ikke en styrkeprøve mellom individer, men mellom nasjonalstater.*

Vi kjenner Machiavelli som opphavsmannen til begrepet «realpolitikk» og som den kyniske forsvarer av dette begrepets moralske implikasjoner: Når statens eksistens er truet, gjelder ikke allmenmoralen. Og i det minste i sine maktaspirasjoner framstår staten i prinsippet alltid som «truet». For Machiavelli er derfor pragmatismen den overordnede politiske rettesnor, i den forstand at staten har egenverdi og den enkelte borger har instrumentell verdi. Dyder som ordholdenhet og absolutt respekt for menneskeliv gjelder således ikke forholdet mellom stat og borger, de bare regulerer forhold borgerne imellom. Som en følge av statens egenverdi innfører altså Machiavelli et skille mellom to fundamentalt forskjellige former for moral – privat og offentlig eller statlig moral. Det interessante er at Machiavelli her har sin forløper i Augustin – som opphavsmannen til den teoretiske rettferdig krig-tradisjonen.

Augustins forfatterskap er preget av stor, illusjonsløs realisme.¹⁴ Han har et nådeløst blikk for de menneskelige nytelsers endelighet og vår medmenneskelige tilkortkommenhet, og han er seg fullt bevisst motsetningen mellom Bergprekenens bud og hensynet til Romerstatens ve og vel. Som følge av denne realismen blir det faktisk et hovedanliggende for ham å avvise det spørsmålet krigsmotstandere senere alltid har vært konfrontert med: For Augustin er det *galt* å drepe utelukkende for å forsvare seg eller sine nærmeste. Vi skal alle dø, menneskelivet er altså uansett endelig, og å ville forsvare det gjennom å drepe et annet menneske, innebærer å tilskrive et endelig gode en uendelig verdi. Gjør man det, setter man mennesket (det endelige) over Gud (det eneste uendelige), hvilket er kilden til all synd.

Som endelige vesener kan vi aldri virkelig nærme oss Gud gjennom våre ytre handlinger, bare gjennom vårt indre liv – nærmere bestemt gjennom troen og kjærligheten til nesten. Men kjærligheten kan vi bevare uavhengig av ytre omstendigheter, av offisiell politikk og av inndelingen av verden i venner og fiender. *Virkelig* rettferdige er bare de handlinger som springer ut av ekte kjærlighet, og dem kan vi finne på alle sider av væpnede konflikter, også blant soldater som kjemper for verdslig «urettferdige» herskere. Den sanne, gud-

dommelige kjærlighet har altså ingen ting med politiske forhold å gjøre, og den kan heller ikke legges til grunn for et skille mellom verdslig-politisk rettferdig og urettferdig krig.

Hvordan argumenterer så Augustin for de kristnes plikt til å forsvare staten militært? Essensen i Augustins syn er at mens den enkeltes liv her på jorden uten et sant Gudsforhold er kort og uten dypere verdi, er likevel skaperverket et uttrykk for Guds vilje. Naturens og det sosiale livs *orden* vitner om det, mens de «kaoskreftene» vi også observerer rundt oss, viser hvordan verden ville vært uten Gud. Et av de klareste uttrykkene for den guddommelige orden finner Augustin i organiseringen av folkeslag i et system av velordnede stater. Vi har sett at siden tilfredsstillelsen av enkeltmenneskers behov uansett ikke har noen uendelig verdi, avvises den individualmoraliske problemstillingen omkring krig og fred. Til gjengjeld forsvaret Augustin militærvesenet ved å vise om ikke direkte til Gud, så til noe overindividuell – til *staten*.

Statene er ordensmakter i verden, og statlig forsvar legitimeres med at det nettopp ikke gjelder individuelle særinteresser, men noe upartisk og anonymt; et sett av institusjoner og lover hevet over enkeltpersoners kamp om tilfredsstillelse av legemlige behov. Som en slik ordensinstans har staten egenverdi, og den eneste verdifulle fred er en ordnet fred, med andre ord en statlig regulert fred. Generelt oppfatter Augustin dessuten fred som bedre enn krig, for motsatt krig er fred en form for orden. Men uten statlig organisering er en virkelig orden og dermed også fred umulig. Krig er bare tillatt for å verne om freden, men trues staten, trues automatisk også freden. Man kan da kjempe en *rettferdig krig* til forsvar for sin egen stat.¹⁵

Blant annet gjennom Thomas Aquinas er Augustins tankegang senere blitt utkrystallisert i doktriner om når man rettmessig kan gå til krig – *ius ad bellum* – og i regler for tillatte handlinger i krig – *ius in bello*. Det er en videreføring av Augustins tankegang når ett av de sentrale kriteriene fra *ius ad bellum* er at en rettferdig krig må være erklært av en «legitim autoritet». For vurderingen av hva som er en rettferdig «sak» å gå til krig for, spiller dessuten hensynet til den statlige ordensmakten en avgjørende rolle. Det ser vi også i dagens drøftinger av rettferdig krig-problematikken.

Michael Walzer om rettferdig krig

Michael Walzers *Just and Unjust Wars* representerer i dag en viktig videreføring av den teoretiske rettferdig krig-tradisjonen.¹⁶ Walzer tar utgangspunkt i det han kaller det *rettslige paradigme*. Det vil si: Vår verden av nasjonalstater betraktes som en internasjonal rettsorden som, dersom den brytes, kan måtte gjenopprettes ved krig. Bare «aggresjon» legitimerer krig, og aggresjon defineres som brudd på den internasjonale rettsorden.¹⁷ Legitim krig er derfor typisk krig mot brudd på prinsippet om nasjonenes selvbestemmelsesrett, og Walzer støtter for eksempel USAs krig mot Irak i 1991. Samtidig er han meget klar over for-

skjellen mellom normale normer for mellommenneskelig omgang og normene som gjelder i krig, noe han knytter til den nasjonalstatlige krigskunstens historiske utvikling og til den tilsvarende utviklingen i strategisk tenkning på 18- og 1900-tallet.

Historien er full av kriger for ære og berømmelse og som kilde til individuell berikelse. Deltakelse i leiehærer og føydale feider var ofte et høyst frivillig anliggende, og i renessansens Italia fant det sted viktige slag fullstendig uten blodsutgytelse. Forklaringen var at ble det for «hett», kunne man bare stikke av!¹⁸ Annerledes ble det med utviklingen av nasjonalstatlige, tvangsrekrutterte hærer og – ikke minst – med Napoleons etablering av en *stående hær*. «Forsvaret» slik vi kjenner det i dag, gjelder således ingen individuell kappestrid om rikdom og ære, men disiplinering for et overordnet mål: nasjonalstatens seier eller nederlag.

Nasjonale kriger utkjempes da også med alle den moderne krigføringens midler, og i den forbindelse spiller blant annet uniformer, emblemer og andre symboler en sentral rolle. Soldaten selv må jo tro på det han kjemper for, og uten uavbrutt påminnelse om forskjellen mellom «venn» og «fiende» bryter motivasjonen sammen. Fra krigshistorien henter Walzer slående eksempler på hvordan dette i praksis fungerer, her nøyer jeg meg med å gjengi ett tilfelle – om en soldat som ikke orker tanken på å *skyte en naken mann*, sitert fra Robert Graves' selvbiografi *Good-bye to All That*:

«Mens vi drev med snikskyting fra en liten høyde i forsvarslinjen, der vi var skjult bak et skyteskår, så jeg en tysker gjennom kikkertsiktet på geværet mitt, på omtrent hundre yards avstand. Han tok et bad bak den tredje tyske linjen. Jeg mislikte tanken på å skyte en naken mann. Derfor ga jeg geværet til sersjanten som var sammen med meg. 'Her, ta geværet. Du er flinkere å skyte enn jeg.' Han tok ham, men jeg ventet ikke for å se på.»¹⁹

Resultatet både av den «rettferdige» krigens ideologiske fundament og av dens praktiske organisering er med andre ord at kampen entydig gjelder nasjonalstatlige, ikke individuelle og individualmoraliske anliggender. Og dermed er forskjellen mellom normal mellommenneskelig anstendighet og den typiske «krigens moral» gitt allerede i utgangspunktet. Poenget er ganske enkelt at både den moderne krigens overindividuelle, nasjonalstatlige rettferdiggjøring eller *ius ad bellum* og dens midler nødvendigvis medfører en *ius in bello* som vi ikke ville akseptert under fredelige forhold.

Særlig fra 1800-tallet av har dette vært et kjernepoeng i de store militærstrategers refleksjoner omkring den «militære nødvendighets» moralske berettigelse. Hos den amerikanske borgerkrigs general Sherman og hos Clausewitz, Moltke og Bismarck finner vi ett gjennomgangstema: Krig er et helvete, og bare gjennom ofte hensynsløs besluttsomhet får man brakt den til en slutt.²⁰ Tankegangen minner om Machiavellis generelle forsvar for politisk brutalitet og kynisme: Skrupelløs innsats av alle tilgjengelige midler kan gi rask seier, mens

den bløthjertede, nølende leder bare forlenger soldatenes og sivilbefolkningens lidelser på begge sider av fronten.

Denne argumentasjonen finner vi antakelig i alle de nasjonale kriger som har vært ført det siste århundret, og den er vanntett – så lenge krigens *ius ad bellum* er nasjonalstatlig. Den synes også å følge av det «rettslige paradigme», selv om Walzer langt fra er noen krigshisser. Tvert imot er han generelt skeptisk til legitimeringen av de kriger som har vært ført i nyere tid. Men han godtar det tradisjonelle, moralske forsvar for rettferdig krig som et overindividuell anliggende – fordi han mener det finnes verdier som står over det enkelte individ: *verdien av det politiske fellesskap*. Når det trues, kan man måtte akseptere brudd på moralske prinsipper man ellers tar for gitt innenfor slike fellesskap.²¹

Like fullt setter *ius in bello* grenser for hva man kan akseptere, slik det regelmessig nedfelles i konvensjoner for sivilisering av krigføring. På den annen side er det iblant riktig å tøyse disse grensene. I det Walzer kaller *ekstreme unntakssituasjoner* må man innse at det kanskje ikke går noen vei utenom å benytte ellers uakseptable utilitaristiske kalkyler.²² Det kan for eksempel være snakk om å tillate massive sivile ofre for å hindre enda verre ofre. Krigen mot Nazi-Tyskland representerte et slikt ekstremt unntakstilfelle, der bl.a. bombing av enkelte tyske byer kunne legitimeres.²³

Så langt Walzer. Når jeg har referert hans synspunkter som en moderne videreføring av Augustins tanker, er det for å bidra til størst mulig klarhet omkring hva en debatt om rettferdig krig i dag egentlig dreier seg om. En prinsipiell, pasifistisk kritikk av Walzer og rettferdig krig-tradisjonen finnes i Robert Holmes' *War and Morality*, og denne kritikken faller langt på vei sammen med de synspunkter jeg for egen del vil framsette i det følgende. Men la meg først nevne hans viktigste argument mot den tradisjonen også Walzer befinner seg innenfor.

Holmes' hovedpoeng er enkelt: Krig innebærer at uskyldige mennesker systematisk drepes eller påføres skade, noe som i henhold til allment aksepterte moralske normer er forkastelig. Det innrømmes også av rettferdig krig-doktrinens talsmenn. Denne doktrinens moralske forsvar for krig forutsetter derfor at det finnes overindividuelle verdier enkeltmennesker kan ofres for, og det gjør det ifølge Holmes ikke. Å hevde noe annet innebærer blant annet brudd med Nürnberg-domstolens prinsipp om at krig for nasjonale mål ikke fritar deltakerne for det ansvar hver enkelt ellers har for egne handlinger.²⁴ Jeg slutter meg til Holmes i dette generelle poenget, og går nå over til å se litt nærmere på enkelte problemstillinger man da konfronteres med.

Pasifisme eller nasjonalisme?

Kosovo-krigen er bare én av de mange kriger ført i vestlige verdiers navn som samlet har medført død og lemlestelse for millioner av uskyldige mennesker. Slike handlinger ville ikke blitt tolerert i humanitær innsats for å beskytte

mennesker truet av naturkatastrofer, heller ikke i politiinnsats for å avverge terrorhandlinger på nasjonal grunn. De ville i det hele tatt vært absurde for å realisere et moralsk begrunnet mål om vern om enkeltmennesker. Derimot framstår de som et logisk resultat av den «rettferdige krigens» mål om seier i en nasjonalstatlig styrkeprøve, og på akkurat dette punktet er det viktig å skjære igjennom den problemstillingen pasifister og nedrustningstilhengere gjerne konfronteres med.

Ingen mennesker, heller ikke pasifister, kan en gang for alle ta stilling til hva det er riktig å gjøre i alle tenkelige og utenkelige situasjoner med mer eller mindre ekstreme tilfeller av overgrep mot enkeltmennesker. Det kan heller ikke statsledere i forhold til mulig terrorisme på eget territorium. Men det vi kan ta stilling til, er *prinsippene* bak en bestemt type politisk handling, og moderne militærstrategi forutsetter et prinsipp om at enkeltmennesker kan ofres på måter vi ikke aksepterer dersom formålet bare er å beskytte enkeltmennesker. Både rettferdig krig-tradisjonen, de nasjonale krigenes historie og forholdene i dagens verden skulle gjøre det klart at vi her har å gjøre med et både teoretisk og praktisk dypt rotfestet fenomen; med en krigens egen, innebygde voldslogikk.

Den interessante, aktuelle problemstillingen blir da den følgende: *Finnes det moralske grunner til å akseptere større menneskelige ofre i mellomstatlige konflikter enn ved nasjonal forbryterjakt eller ved rent humanitære redningsoperasjoner?* Den pasifismen jeg forsvarer her, består rett og slett i et benektende svar på dette spørsmålet. For så vidt er den lite fundamentalistisk. Men den skulle også ha nokså radikale konsekvenser i forhold til dagens militærstrategi. Den vil medføre aktive tiltak for nasjonal nedrustning, overføring av makt til FN – og dermed framfor alt et brudd med den nye, reviderte NATO-pakten.

Jeg har problemer med å se hvordan man rasjonelt kan avvise denne typen pasifisme, så lenge det er krigens moralske aspekter man er opptatt av. For hvordan kan nasjonalstaten som sådan ha noen moralsk privilegert plass i forhold til individer og grupper av individer? Hvis det finnes «sosialt konstruerte fakta» her i verden, så er det nasjonalstatene! Bare de mest innbarkede folkemystikere kan holde fast ved dagens statlige måte å organisere befolkningsgrupper på som den eneste naturlige eller verdifulle. Og hvis nasjonalstaten ikke har noen slik privilegert plass, hvordan kan man da forsvare flere ofre i nasjonens navn enn hva man ellers ville godta til vern om enkeltmennesker?

For å avvise at nasjonalstaten representerer en overindividuell verdi som legitimerer krig, trenger man ikke avvise at menneskelige fellesverdier er noe mer enn summen av individuell behovstilfredsstillelse eller nedtone betydningen av at nasjonalstatene i dag utgjør det moderne *demokratiets* politiske arena. Demokratiske stater skal jo beskytte sine borgere ut fra universelle rettsprinsipper, og våre dypeste fellesverdier kan komme til uttrykk i felles beslutninger om å avstå fra individualmorsk forkastelige handlinger. Nettopp derfor er det vanskelig å innse hvorfor historisk tilfeldige grenser for en

moderne stat skal kunne forsvares med midler som strider mot universelle, etiske prinsipper for omgang med mennesker i en stat

Det man i alle fall må ta stilling til, er hvorvidt nasjonale tvister legitimerer krigshandlinger, med deres iboende voldslogikk. Den nasjonale parallellen til mellomnasjonal «aggresjon» definert ved Walzers «rettslige paradigme» vil være brudd på den private eiendomsrett. Men hvis noen bryter seg inn i huset vårt, bør vi ikke forsvare oss med handlinger som rammer folk på den andre siden av gata, ikke engang om de skulle være forbryterens slektninger. Også vanlig kriminalitet bryter med reglene for sivilisert omgang mellom mennesker, og de medfører en svekkelse av statens direkte kontroll med deler av samfunns- livet. Hvorfor skal vi da tillate mer bruk av makt i forsvaret av den nasjonale selvbestemmelsesrett enn i forsvaret av individers rettigheter?²⁵ I lys av denne problemstillingen forekommer det meg at Walzer setter terskelen for krig lavere enn folkeretten gjør det, i hvert fall slik den i dag er nedfelt i FN-pakten.

FN-pakten er i sin kjerne en *fredspakt*, slik det framgår av fortalens ord om å befri menneskeheten fra «krigens svøpe». Generelt medfører den et *forbud mot krig*, og alvorlige mellomstatlige tvister skal i henhold til kapittel VI bringes inn for Sikkerhetsrådet.²⁶ Unntatt fra dette er bare retten til nasjonalt selvforsvar, som, i likhet med individers rett til selvforsvar i en rettsstat, i henhold til artikkel 51 gjelder *midlertidig*. Det vil si at brudd på et lands nasjonale selvbestemmelsesrett bare i visse tilfeller kan legitimere krig. Walzer mener imidlertid at det automatisk *er* en moralsk legitim krigsgrunn:

«Aggressorens ugjerning er at han tvinger menn og kvinner til å forsvare sine rettigheter med livet som innsats... Alle aggressive handlinger har én ting felles: de rettferdiggjør voldelig motstand, og makt kan ikke bli brukt mellom nasjoner uten å sette liv på spill, slik den ofte kan mellom personer. Uansett hvilke grenser vi setter når det gjelder midler for og omfang av krigføring, så er ikke det å utkjempe en begrenset krig sammenlignbart med å gi noen en ørefik. Aggresjon åpner porten til helvete.»²⁷

På dette avgjørende punktet i Walzers teori finner vi altså en oppsiktsvekkende sirkularitet: Der leseren forventer en argumentasjon for hvorfor mellomstatlig aggresjon legitimerer en kamp på liv og død, forklares det forkastelige i «aggresjon» ved at den legitimerer en kamp på liv og død.

På den annen side setter en moderat pasifisme krigsterskelen høyere enn noe som direkte følger av gjeldende folkerett. Men den står heller ikke i motsetning til FN-pakten, tvert imot er den i overensstemmelse med dens formåls erklæring og generelle ånd, samt med *nedrustning* som ett av dens erklærte mål (artikkel 11). Framfor alt vil et prinsipp om ikke å godta større ofre i mellomnasjonale konflikter enn ved nasjonal forbryterjakt, medføre en styrking av FN på bekostning av nasjonalstatenes militære suverenitet.

Her minner jeg om hvordan jeg innledningsvis definerte den pasifismen jeg forsvaret: En militær strategi innrettet på nasjonal krig for menneskerettigheter avvises av prinsipielle grunner, i stedet fremmes aktive tiltak for nedrustning.

Dette er en pasifisme som ikke utelukker våpenbruk i enhver tenkelig situasjon, men som i dagens verden avviser en strategi for mulig krig fra Norges og NATOs side.²⁸ Jeg har argumentert for at denne pasifismen følger av prinsippet om at det er galt å drepe uskyldige utelukkende i nasjonens eller statens navn.

Som ved individualmorske konflikter eller humanitære dilemmaer kan unntak tenkes ved kollisjoner mellom ulike prinsipper. For så vidt er ikke den moderate pasifismen absolutistisk, og det er ikke slik at mens både opprustnings- og nedrustningstilhengere respekterer visse fundamentale, moralske prinsipper, er det bare de første som bekymrer seg om prinsippenes konkrete tillempling. Også den pasifismen jeg forsvarer, er knyttet til en konkret beskrivelse av forholdene i dagens verden. Og nedrustning vil være en høyst konkret realisering av et overordnet prinsipp. Derimot vil jeg hevde at de som i dag avviser aktive tiltak for nedrustning, kutter forbindelsen mellom allmennmorske prinsipper og konkrete konfliktvurderinger.

Når det så gjelder mulige situasjoner der også en moderat pasifist måtte akseptere å gripe til våpen, tror jeg noe i retning av følgende retningslinje kan utledes av prinsippet om å sette terskelen for krigersk intervensjon like høyt som for nasjonal forbryterjakt og humanitære operasjoner: *Man aksepterer ikke andre handlinger enn de en sivilisert opposisjon i landet man skal frigjøre, selv ville akseptert.*

Dette står blant annet i åpenbar motsetning til måten NATOs Kosovo-krig ble ført på. En politisk opposisjon som for å velte en diktator satte i verk bombeaksjoner som systematisk ødela land og folk, ville jo blant ansvarlige politikere verden over aldri blitt betraktet som noe annet enn en bande terrorister. I praksis vil en slik retningslinje nærmest utelukke nasjonal krig for menneskerettigheter, og det er nok forklaringen på hvorfor opplyste mennesker for et par tiår siden instinktivt avviste krig som middel i kampen mot undertrykkerregimer. Bruk av bomber – også fra luften – ble rett og slett betraktet som terrorisme.

Å i stedet gå inn for nedrustning betyr selvfølgelig ikke å ville destruere alle egne våpen la oss si i løpet av en uke. Men det betyr å ta de første skritt for å bygge ned de nasjonale forsvar, i stedet for som i dag å modernisere og videreutvikle evnen til krigføring under fjerne himmelstrøk – med forsert opprustning blant våre nære og fjerne naboer som følge.²⁹

Alternativet til nedrustning kan bare være å akseptere at det *aldri* blir noen slutt på en videre, høyteknologiske opprustning. Og tror noen i fullt alvor at det kan ende med noe annet enn en eller annen global krig? Er det i så fall noe vi kan si rett ut til våre barn? Eller venter man på bedre anledninger til nedrustning? Hva skulle det i så fall være? Sannheten er at verden aldri har vært mer moden for generell nedrustning enn den er i dag, og som den sterke part er det vi og våre allierte som kan ta initiativet. Så kanskje enhver nasjon som viser tegn til selvstendig opprustning, etter hvert kan bli like utstøtt fra det internasjonalt fellesskap som typiske «skurkestaten» blir det i dag.

(Januar 2002)

NOTER

- * Deler av dette bidraget er hentet fra tidligere publiserte avis- og tidsskrifts-artikler. Det gjelder spesielt avsnittene om Augustin og Walzer, som stammer fra *Agora* 2-3/01 og som her gjengis med velvillig tillatelse. Jeg takker Rune Skarstein for nyttige kommentarer underveis.

Artikkelen ble skrevet før terror-angrepet i New York den 11.9.01, og en noenlunde utførlig omtale av denne hendelsen ville kreve en egen artikkel. La meg bare peke på at bin Laden representerer en grotesk bekreftelse av det perspektivet jeg antyder mot slutten, i fotnote 30: Al Qaida-gruppene er et produkt av vestlig, militaristisk «realpolitikk» overfor Saudi-Arabia, Pakistan og Afghanistan, og de har senere knyttet nære bånd til UCK i Kosovo. Politisk står bin Laden i likhet med kristne og jødiske fundamentalister klart til høyre selv for Bush og Blair, og bruk av voldsmidler mot hans bevegelse er like legitimt som mot nazister. Samtidig viser bevegelsens forhistorie hvordan nasjonale kriger så langt fra å svekke terroristiske miljøer, bidrar til å skape dem. Tydeligere enn noen gang ser vi behovet for å styrke FN som den eneste legitime autoritet bak eventuell maktbruk.

- 1) Svein Melby: «Amerikansk nedtur», *Verdens Gang (VG)* 29.11.99.
- 2) UCKs rasistiske terror-velde i Kosovo etter krigen er utførlig beskrevet i kapitlet «Der albanische Fascismus» fra Jürgen Elsässers *Kriegsverbrechen*, Hamburg 2001.
- 3) (http://www.zmag.org/CrisesCurEvts/a_just_war.htm)
- 4) Paul Watson: «Serbian Veterans Recount Their Side of Kosovo War», *Los Angeles Times* 14.8.99.
- 5) *Newsweek* 12.4.99, s. 26, der også Bill Clinton siteres angående bombingens framskynding av Milosevic' etniske rensing: „We knew he would do this“.
- 6) En utmerket framstilling av dette gis i Matthias Künzel: *Der Weg in den Krieg*, Berlin 2000. Uten kosovoalbansk boikott hadde etter alt å dømme Milan Panic vunnet valget mot Milosevic i 1993.
- 7) Bundesamt für die Anerkennung ausländischer Flüchtlinge, 15.3.99(!). Gjengitt i *Süddeutsche Zeitung* 3.4.99.
- 8) En del av dem er dokumentert i Jürgen Elsässer (red.): *Nie wieder Krieg ohne uns*, Hamburg 1999.
- 9) Meddelelse fra Utenriksdepartementet til Oberverwaltungsgericht Niedersachsen 28.12.98, sitert i *die tageszeitung* 31.5.99.
- 10) Jmf. framstillingen i Marc Weller: «The Rambouillet conference on Kosovo», i: *International Affairs* 75, 2 1999, s. 211-251.
- 11) *die tageszeitung* 17/18.4.99.
- 12) Skjønt Lamers og andre CDU-politikere ikke grep til like demagogiske virkemidler som Joschka Fischer og andre regjeringsmedlemmer.
- 13) Immanuel Kant er nok den som har gitt den mest inntrengende formuleringen av de etiske prinsippene vi konfronteres med her. Men det er fullt mulig å forholde seg til de samme prinsippene uten å gå inn på en detaljert, filosofisk argumentasjon.
- 14) I det følgende baserer jeg meg hovedsakelig på Augustins verker om den frie vilje og om Gudsstaten, jmf. *De Libero Arbitrio*, bok 1, og *De Civitate Dei*, bok 19, eng. overs. i *The Fathers of the Church*, hhv. vol. 24 og 59, The Catholic University of America Press, Washington 1954 og 1968. Framstillingen er

dessuten influert av Robert Holmes' *On War and Morality*, Princeton: University Press, 1989, kap. 4, samt hans «St. Augustin and the Just War Theory», i: G.B. Matthews: *The Augustinian Tradition*, University of California Press 1999, s. 323-344. Neo-augustinianere som Paul Ramsey og James Turner Johnson leser Augustin noe mer individualmoralsk enn Holmes, uten at det gjør deres egen rettferdig krig-doktrine mindre «realpolitisk», jmf. note 15 nedenfor.

- 15) Behovet for om nødvendig å beskytte den statlige orden med makt, er et viktig tema hos Paul Ramsey, jmf. bl.a. Paul Ramsey: *The Just War*, New York 1968, s. 7: «... the use of power, and possibly the use of armed force, is of the *esse* of politics... This interpretation of political authority is held in common by the Augustinian tradition and its two main branches: the natural law theory of politics and the Lutheran analysis of the state as an «order of necessity» (*Notverordnung*).»
- 16) Michael Walzer, *Just and Unjust Wars* 2. utg. New York 1992.
- 17) Ibid. s. 51-63.
- 18) Ibid. s. 25ff.
- 19) Ibid. s. 140.
- 20) Ibid. s. 22-47.
- 21) Ibid. s. 53f.; s. 228; s. 254.
- 22) Ibid. s. 228; s. 251-263.
- 23) Ibid. s. 259.
- 24) Holmes: *War and Morality*, s. 192.
- 25) Walzer gjør også uttrykkelig oppmerksom på at der vi på en stats territorium skiller mellom en rekke ulike, mer eller mindre graverende forbrytelser, har vi bare ett ord for brudd på en stats territoriale integritet, nemlig «aggresjon»: «It is as if we were to brand as murder all attacks on a man's person, all attempts to coerce him, all invasions of his home.» Walzer op.cit. s. 52.
- 26) Jmf. Carl August Fleischer: *Folkerett*, 7. utg. Oslo 2000, s. 284.
- 27) Ibid. s. 51-52. Jmf. også omtalen av Gulf-krigen, s. xiv ff.
- 28) Dermed har jeg altså ikke sagt noe om revolusjoner og anti-koloniale eller anti-imperialistiske kriger for nasjonal frigjøring, men de synspunktene jeg forsvarer her, medfører nok også en viss skepsis i forhold til slike former for væpnet kamp. I tillegg til rent moralske betenkeligheter knyttet til prinsippet om ikke å ramme uskyldige, må man jo innse at enhver voldsbruk mot det rådende systemet er blitt og vil bli møtt med grusom mot-vold. Om for eksempel vietnameserne ikke visste det da de startet sin kamp, så vet vi det i dag. Og det er en ren myte at USA «tapte» denne krigen. Den var ment som en *leksjon*, mot alle forsøk på å bryte ut av en kapitalistisk verdensorden, og som sådan var den utvilsomt vellykket. Jeg kan ikke skjønne annet enn at all reell forandring til det bedre må utgå fra oss i verdens rike land, gjennom fredelig kamp for sosialisme.
- 29) Moderne forsvar krever dessuten en egen, nasjonal (eller alliert) våpenindustri, og i likhet med for eksempel bilindustri har moderne våpenindustri nødvendigvis dimensjoner som medfører eksport i stor skala. Situasjonen er derfor den at vi under dekke av å ville forsvare oss selv, dels bidrar til at fremmede makter ser seg tvunget til å ruste opp (jmf. dagens Russland og Kina) og dels forsyner dem med våpen (jmf. Israel, Saudi-Arabia og Tyrkia i dag, Irak i går). I lys av det skal det godt gjøres å hevde at vårt og våre alliertes forsvar på sikt har en fredsbevarende effekt.